

Олександр ХОЛОД, д-р філол. наук, доц., проф.

ORCID ID: 0000-0002-6851-0176

e-mail: akholod@ukr.net

Академія наук вищої школи України,

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук

Міжрегіональної Академії управління персоналом, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ СПРОТИВУ В ДРАМАТУРГІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (більшовизм і буржуазія очима письменника)

Вступ. Дослідження присвячене аналізу соціальнокомунікативної функції спротиву в драматургії В. Винниченка, зокрема через призму зображення конфлікту між більшовизмом і буржуазією на початку ХХ століття. Проблема полягає у вивченні спротиву не лише як художнього прийому, а як активного комунікативного механізму, що забезпечує діалог автора з аудиторією, формує національну ідентичність і критикує ідеологічні домінанти епохи. Актуальність теми зумовлена сучасним переосмисленням ролі літератури як інструменту суспільної критики й культурного опору, особливо в контексті історичних подій Української революції 1917–1921 рр. і подальшої більшовицької окупації.

Методи. Використовуючи методи описового аналізу драматичних творів і класифікації типів спротиву за ступенем експлікації, ми досліджуємо еволюцію авторської позиції В. Винниченка – від критики буржуазної моралі до амбівалентного ставлення до більшовизму, що відображено в його політичній діяльності й публіцистиці ("Революція в небезпеці!", 1920).

Результати. Основну увагу приділено п'єсам: "Брехня" і "Чорна пантера і Білий ведмідь". За допомогою порівняльної таблиці встановлено ступінь вираженості соціальнокомунікативної функції спротиву: 90 % ("Брехня" – алегорія класової боротьби, пік політичної радикальності) та 80 % ("Чорна пантера і Білий ведмідь" – амбівалентність індивідуального й колективного). Середній показник – близько 85 % – свідчить про послідовне використання драматургії як засобу соціальної комунікації. Результати узгоджуються з працями В. Гуменюка, Т. Гундорової, С. Михиди, М. Сороки та ін., які підкреслюють психологічну глибину героїв-інтелігентів, їхню внутрішню боротьбу

та функцію носіїв соціальної напруги. Драматургія В. Винниченка постає як психоавтобіографічний код, що трансформує особисті конфлікти митця в універсальну естетичну мову протесту.

Висновки. Соціальнокомунікативна функція спротиву в драматургії В. Винниченка є ключовим механізмом критики більшовизму й буржуазії, платформою для діалогу про національну ідентичність, моральні дилеми й опір імперіалізму. Твори зберігають актуальність як модель літератури-каталізатора суспільних трансформацій і можуть бути основою для подальших досліджень інших п'єс автора.

Ключові слова: Володимир Винниченко, драматургія, соціально-комунікативна функція, спротив, більшовизм, буржуазія, національна ідентичність, модернізм, конфлікт, Українська революція.

Вступ

Проблема дослідження полягає у вивченні специфіки соціальнокомунікативної функції літературного спротиву в драматургії Володимира Винниченка, який у своїх творах розкриває складні соціальні конфлікти початку ХХ століття, особливо стосовно більшовизму й буржуазії. Попри значну увагу до художньої майстерності В. Винниченка, менш дослідженим залишається саме аспект спротиву як комунікативного явища, що маніфестується через драматичні образи й сюжетні колізії, відображаючи соціальні та політичні протиріччя його епохи.

Актуальність теми обумовлена як історичною, так і сучасною соціокультурною важливістю проблеми. В. Винниченко як драматург і громадський діяч зазирає в суть революційних подій, критично осмислюючи більшовизм і буржуазію очима новітньої української інтелігенції. Його п'єси розкривають конфлікти, моральні дилеми й боротьбу "чесності із собою" у контексті суспільних змін, що резонують і в сучасній літературознавчій науці, де аналізуються соціальнокомунікативні ролі літератури як форми свідомого спротиву та збереження національної ідентичності.

Вважаємо, що важливість цієї теми в літературознавстві зумовлена внеском В. Винниченка в модернізацію українського театру, створення нової драматургічної мови й формування типу героя-інтелігента, що виникає на перетині політичних

і соціокультурних процесів. Сучасні дослідники, зокрема В. Гуменюк (2001; 2002а; 2002б; 2002в), Т. Гундорова (2000), М. Жулинський (1991а; 1991б), С. Михида (2002), звертають увагу на психологічну глибину образів і соціальний контекст його творів, підкреслюючи вчинок спротиву як важливий засіб комунікації з аудиторією та способом впливу на суспільство.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі соціально-комунікативної функції спротиву в драматургії В. Винниченка, зокрема розгляді образів і тематичних ліній, що відображають соціально-політичні протиріччя між більшовизмом і буржуазією, а також вивченні ролі цієї драматургії в сучасному літературознавчому та соціокультурному контекстах.

Таким чином, запропонована тема є важливим внеском у розуміння соціальної ролі української літератури початку ХХ століття, а також демонструє актуальність її комунікативної функції у формуванні національної ідентичності, політичної свідомості та культурного спротиву ідеологічним викликам епохи.

Методи

Методика полягала в таких дослідницьких процедурах: 1) визначити на базі опису драматичних творів В. Винниченка ступінь експлікації авторського спротиву у вчинках персонажів; 2) класифікувати за типами, видами такі спротиви (за ступенем експлікації).

Методика спрямована на вивчення спротиву не лише як художнього прийому, а як активного комунікативного механізму, що забезпечує діалог автора з аудиторією, формує національну ідентичність і критикує ідеологічні доміанти епохи. Вона поєднує теоретичний аналіз з емпіричними елементами, такими як класифікація й оцінка ступеня вираженості спротиву.

Методика базується на якісному аналізі літературних текстів, з елементами суб'єктивної оцінки, і не включає кількісні статистичні методи чи експериментальні підходи. Ми наголошуємо на еволюції позиції В. Винниченка – від критики буржуазної моралі до амбівалентного ставлення до більшовизму, що відображено в його політичній діяльності й публіцистиці (наприклад, брошура "Революція в небезпеці!", 1920).

Далі ми детально розберемо ключові компоненти методики, процедури, інструменти аналізу та їх застосування.

1. Методика ґрунтується на двох основних методах літературознавчого аналізу, які згадуються в анотації та основному тексті: описовий аналіз драматичних творів (передбачає детальний опис й інтерпретацію елементів тексту, таких як сюжет, персонажі, конфлікти, символіка та тематика. Ми застосовуємо його для вивчення вчинків персонажів як проявів авторського спротиву. Описовий аналіз дозволяє виявити психологічну глибину героїв (наприклад, інтелігентів, що перебувають у внутрішній боротьбі), соціальні конфлікти й комунікативну роль спротиву. Опис містить контекстуалізацію творів на історичному тлі (Українська революція 1917–1921 рр., більшовицька окупація) і біографії В. Винниченка (його політична діяльність як голови Директорії УНР).

2. Ми звертаємося до класифікації типів спротиву за ступенем експлікації. Класифікаційний метод, що передбачає категоризацію проявів спротиву в текстах за критерієм "ступеня експлікації" дозволяє нам з'ясувати наскільки явно чи приховано виражено спротив, який ми класифікуємо за типами й видами, наприклад, індивідуальний (внутрішні конфлікти персонажів), колективний (класова боротьба), соціально-політичний (критика більшовизму чи буржуазії). Ми також розрізняємо такі види спротиву: 1) сатиричний (викриття вад); 2) алегоричний (метафоричне зображення); 3) символічний (через образи, як, наприклад, у творі "Чорна пантера" – радикалізм, "Білий ведмідь" – індивідуалізм. Описаний метод дозволяє оцінити еволюцію спротиву в творчості В. Винниченка та його комунікативну функцію (як діалог з аудиторією про національну ідентичність, моральні дилеми та опір імперіалізму).

3. Згадані в п.п. 1) і 2) методи доповнюються порівняльним аналізом, де твори В. Винниченка порівнюються з працями інших дослідників (наприклад, В. Гуменюк (2001; 2002а; 2002б; 2002в), Т. Гундорова (2000), М. Жулинський (1991а; 1991б), С. Михида (2002)), а також з сучасними теоріями комунікації та літератури (наприклад, праці (Yazell et al., 2021; Krämer, 2024).

Методика нашого вивчення полягала у двох дослідницьких процедурах.

Перша процедура зводилася до визначення ступеня експлікації авторського спротиву у вчинках персонажів на базі опису драматичних творів, що містить детальний розбір текстів: опис сюжетних колізій, вчинків персонажів (наприклад, внутрішня боротьба інтелігентів, як у "Брехні" – алегорія класової боротьби) та їхнього зв'язку з авторською позицією.

Ми сфокусували свою увагу на трьох ключових п'єсах: "Гроші" (сатира на капіталістичну деградацію), "Брехня" (алегорія класової боротьби, пік радикальності) і "Чорна пантера і Білий ведмідь" (амбівалентність індивідуального та колективного спротиву).

Експлікація спротиву оцінювалася нами суб'єктивно: наприклад, через психологічну глибину (внутрішні конфлікти як "криваві побоїща в душі людини", за Гуменюком (20026) та соціальний контекст (критика буржуазної моралі проти більшовицького радикалізму). Додатково ми аналізували автобіографічні елементи В. Винниченка (психоавтобіографічний код), де особисті конфлікти трансформуються в універсальну мову протесту.

Друга дослідницька процедура спиралася на класифікацію спротивів за типами, видами (за ступенем експлікації). На основі описового аналізу спротиви групувалися нами й оцінювалися. Ми застосували суб'єктивну шкалу у відсотках для вимірювання "ступеня вираженості соціально-комунікативної функції спротиву": "Брехня": 90 % (висока радикальність, алегорія класової боротьби). "Чорна пантера і Білий ведмідь": 80 % (амбівалентність, баланс між індивідуальним і колективним). Ми отримали середній показник (85 %), що свідчить про послідовність використання драматургії як засобу соціальної комунікації.

Класифікація включала порівняння з історичним контекстом (революційні події) і публіцистикою В. Винниченка, де спротив еволюціонував від підтримки до критики більшовизму.

Інструментами й допоміжними елементами нашої методики вважаємо порівняльну таблицю (див. табл. 1 далі).

До дослідницьких процедур ми віднесли також й систематичний аналіз позицій українських вчених (наприклад,

Гуменюк про поетику драм, Гундорова про багаторівневі конфлікти, Михида про психопетику та символи спротиву). Згадана процедура додала компаративний вимір, узгоджуючи результати з існуючими дослідженнями.

Ми інтегрували сучасні теорії, обговорюючи отримані результати. Із цією метою порівняли результати з теоріями комунікації (наприклад, література як "сайт для уявлення політики" (за Yazell et al., 2021) і соціальної епістемології (Dixon, 2025), що робить методику міждисциплінарною.

4. Описана нами методика застосовувалася послідовно. Спочатку ми застосували описовий аналіз творів, потім здійснили класифікацію та оцінку в таблиці, насамкінець здійснили синтез у висновках. Методику вважаємо якісною, суб'єктивною (відсотки – авторська оцінка). Під час дослідження ми фокусувалися на трьох п'єсах, що обмежує узагальнення на всю драматургію В. Винниченка.

Результати

Огляд наукових досліджень і позицій українських вчених показує різнобічний інтерес до творчості В. Винниченка. Наприклад, аналіз праць В. Гуменюк (2001; 2002а; 2002б; 2002в), Т. Гундорової (2000) та С. Михиди (2002) у контексті психологічної структури особистості героя та соціальних конфліктів у драматургії В. Винниченка виявляє глибоке проникнення у внутрішній світ персонажів та їхнє місце в суспільстві. Автори підкреслюють, що головний герой В. Винниченка – це новий тип інтелігента ХХ століття, котрий перебуває у стані постійної внутрішньої боротьби і прагне бути "чесним із собою" і водночас протистояти соціальним нормам і тискам.

В. Гуменюк (2002а) розкриває особливості поетики драм В. Винниченка, зокрема наголошує на тому, що "автор не переходить грані, за якою персонаж-маска, персонаж-маріонетка втрачає життєву плоть, у драматурга, так само як і на рівні взаємодії "нижчого" й "вищого" сюжетів, на рівні окреслення персонажів здебільшого превалює тонка гра згаданих натуралістичних та узагальнюючих аспектів" (Гуменюк, 2002а, с. 17).

В. Гуменюк у своїх працях досліджував драматургію Володимира Винниченка, зокрема звертав увагу на її

експериментальність, поєднання інтелектуальної драми й мелодрами, а також соціально-психологічну глибину персонажів. У дисертації "Драматургія Володимира Винниченка: проблеми поетики" (Київ, 2002а). В. Гуменюк комплексно, на наш погляд, аналізує основні мистецькі й тематичні особливості творів. Також В. Гуменюк досліджував п'єси, такі як "Чужі люди", "Брехня", "Дочка жандарма", "Чорна Пантера і Білий Ведмідь", підкреслюючи в них принцип "театру в театрі", трагедійність і камерність. "В п'єсах Винниченка, які є вагомим свідченням модерності його драматичного письма, превалюють внутрішні конфлікти, «криваві побоїща в душі людини»" (Гуменюк, 2002, с. 40). В. Винниченко майстерно, на наш погляд, декларував свої навички зображення психологічних особливостей у поведінці персонажів, наприклад, своєї ранньої повісті "Краса і сила". "...Епічна широчінь, панорамність об'єктивного відтворення життя органічно сполучена з драматизмом характерів і ситуацій. Вже тут можна углядіти тенденції, які приводять автора згодом до жанрів роману і драми" (Гуменюк, 2014, с. 135). В. Гуменюк у своїх дослідженнях (2001; 2002а; 2002б; 2002в) відзначає, що психологічна характеристика персонажів В. Винниченка унікальна тим, що вона є не лише відображенням індивідуальних переживань, а й ширшим соціальним феноменом: "Пошуки "правди життя" і "нової моралі" у драматургії В. Винниченка стають формою соціального спротиву, котрий він реалізує через образи інтелігента, що виявляють гострі моральні дилеми й конфлікти" (Єсипенко, 2017, с. 96). Отже, із позиції соціальних комунікацій, герой у творах В. Винниченка – це не просто особистість, а носій соціальної напруги й комунікативний елемент, через який твориться діалог із суспільством.

Т. Гундорова (2000) доповнює згадану позицію, звертаючи увагу на те, що в драматургії В. Винниченка конфлікти мають багато рівнів – від внутрішньопсихологічних до соціально-політичних, що робить його твори близькими до європейського модернізму. Вона наголошує: "Конфлікти, зображені у Винниченка, це не тільки особистісні кризи, а й віддзеркалення соціальних змін, що торкаються кожного – від звичайної людини до цілих класових спільнот" (Гундорова, 1995). Для

Т. Гундорової (1995; 2000) ці багаторівневі конфлікти – джерело драматичного напруження й засіб соціальної критики. Іншими словами, у драматургії В. Винниченка, у тонкощах конфліктів, відображених у вчинках п'єс драматурга, Т. Гундорова (2000) вбачає соціальнокомунікативну функцію.

У свою чергу С. Михида (2002) робить акцент на функції героїв як символів соціального спротиву у драматургії В. Винниченка. С. Михида (2002) зазначає, що такі образи, як Корній Каневич із драми "Чорна Пантера і Білий Ведмідь" не просто трагедії особистості, а уособлення боротьби між індивідуальністю й суспільними усталеннями, що ми трактуємо як функцію соціальних комунікацій. "Винниченко створює героїв, які борються не тільки за власне "я", але й за нові етичні цінності, революційні ідеї і моральну правду, що робить їх голосом соціального спротиву й комунікативною платформою для аудиторії" – підкреслює С. Михида (Михида, 2005, с. 55). У психоаналітичному тлумаченні С. Михиди (2002; 2005) факти автобіографії В. Винниченка, щиро експлікована в його оповіданнях, повістях і п'єсах, є зразком віддзеркалення психічного Я письменника. Зі свого боку зазначимо, що соціальнокомунікаційні функції драматургії В. Винниченка виступають як ключовий механізм артикуляції складної психоемоційної та соціокультурної реальності, що формується на перетині особистісного й суспільного вимірів. Більш за те, драматургічна творчість В. Винниченка, розглянута С. Михидою (2002; 2005) крізь призму психопоетики, стає засобом вербалізації багатовимірності його (В. Винниченка) індивідуальної психоструктури, зокрема через синтез свідомих і несвідомих імпульсів, що відбиваються в художньому тексті як прояви глибинної особистості.

Перш за все відзначимо, що драматургія В. Винниченка виконує функцію психоавтобіографічного коду, у якому автор ідентифікує й аналізує власні внутрішні конфлікти, типові для митця з експресивним холеричним темпераментом, або "емоційно нестабільного холерика екстраверта" (Михида, 2005, с. 55). Саме через драматичні образи з їхніми протиріччями В. Винниченко моделює свою особистісну опозицію, трансформуючи нелегкі

психічні процеси в естетичний дискурс. Зміна наративної домінанти з чоловічого начала на жіноче в його драматургії відображає глибинну психологічну потребу компенсації недосяжного ідеалу, що набуває соціальнокомунікаційного й морального значення.

Таким чином, соціальнокомунікаційна функція спротиву в драматургії В. Винниченка полягає в здатності артикуляції міжособистісних і суспільних проблем, транслюванні унікального внутрішнього досвіду митця в універсальну естетичну мову, що містить морально-етичні виклики часу. Варто вважати соціальнокомунікаційну функцію спротиву в драматургії В. Винниченка не просто художнім відтворенням особистісних переживань, а активним діалогом з аудиторією. Такий діалог спрямований на інтерпретацію суспільної реальності через призму індивідуальної психіки та творчого самовираження. Вважаємо, що в такій площині драматургія В. Винниченка постає як системоутворююча функція перетворення соціальних норм й особистісних імпульсів у мистецький протест і рефлексію.

Позиція автора, ґрунтуючись на цих дослідженнях, полягає в тому, що психологічна напруженість і соціальні конфлікти в драматургії В. Винниченка є не випадковим художнім прийомом, а цілеспрямованим комунікативним кроком, який відкриває діалог між минулим і сучасним, індивідом і суспільством. В. Винниченко через внутрішні конфлікти своїх героїв актуалізує проблему соціального спротиву системі, що є важливим для розуміння як мистецької, так і соціокультурної місії його творчості.

Отже, психологічна структура героїв і відображення соціальних конфліктів у В. Винниченка – це складний і багатовимірний феномен, який відіграє ключову, на наш погляд, роль у реалізації соціальнокомунікативної функції його драматургії.

Варто зазначити, що функція спротиву в драматургії В. Винниченка є багатограним явищем, яке, на нашу думку, не лише відображає суспільно-політичну динаміку України початку ХХ століття, а й слугує потужним інструментом соціальної комунікації. Дослідники (М. Сорока, Л. Мороз, В. Панченко, В. Агеєв, Н. Зборовська, В. Кульчицький, Ю. Свірська, А. Промська, Р. Владімірська, С. Павличко),

аналізуючи п'єси В. Винниченка, розкривають, як через конфлікти між більшовизмом і буржуазією автор створює простір для діалогу про індивідуальну свободу, національну ідентичність і моральні дилеми. Вважаємо, що в кожному драматургічному творі, де В. Винниченко зображує протистояння між антагоністичними ідеологіями, ми маємо можливість ідентифікувати соціальнокомунікаційну функцію спротиву, яка сприяє осмисленню суспільних трансформацій і залученню аудиторії до активної рефлексії.

Наприклад, М. Сорока (2017) у своїй праці підкреслює, що п'єса "Закон" виступає експонентом національної свідомості. На наш погляд, М. Сорока (2017) переконливо демонструє, як В. Винниченко через конфлікт між більшовицькими ідеями та буржуазними цінностями розкриває спротив суспільним нормам, що пригнічують індивідуальність. "На противагу традиційній драмі, де домінує дія, у п'єсах В. Винниченка і виставах за ними основна увага зосереджується на характерах дійових осіб, композиційною домінантою серед яких є головна героїня – сильна харизматична особистість" (Сорока, 2017). Дослідниця вважає, що "наявність сильного центру, навколо якого обертаються нездатні до сильної опозиції учасники конфлікту, і посприяла появі принципово нового типу драми, а відповідно – модерних театральних вистав. П'єса "Дорогу красі", котра стала для В. Винниченка своєрідним індикатором на можливість здобути популярність у сфері драматургії, зумовила появу одного з найдосконаліших явищ у світовій драматургії – п'єси "Брехня" (Сорока, 2017). Згаданий конфлікт, на нашу думку, виконує соціальнокомунікаційну функцію, адже п'єса стає платформою для діалогу про політичні трансформації, залучаючи глядача до осмислення національної ідентичності. М. Сорока (2017) пропонує огляд наукових публікацій, які присвячено драматургії В. Винниченка з акцентом на її сценічну інтерпретацію. Додамо від себе: такий огляд ми в робочому порядку ототожнюємо з висновком про те, що драматургія В. Винниченка висвітлює конфлікт між більшовизмом і буржуазією як форму соціальнокомунікаційного спротиву. Виявлені й інтегровані в науковий обіг архівні джерела,

пов'язані з п'єсами "Дорогу красі" та "Брехня" і відповідними виставами, демонструють, як через театр письменник реалізував функцію опору домінуючим ідеям та формам суспільства. М. Сорока (2017) проаналізувала розвиток сценічної майстерності В. Винниченка як засобу художнього вираження філософії щастя, що виступає як соціальний заклик і критика існуючих життєвих моделей. Дослідниця (Сорока, 2017), показала, що драматургія В. Винниченка та її втілення на сцені стали майданчиком для актуалізації питань сутності життя, посилення суспільної свідомості й оновлення театральних форм, що сприяло зближенню українського театру зі світовими процесами спротиву культурним і соціальним домінантам.

О. Костенко (2011) підкреслює специфічну ознаку "мистецького почерку Володимира Винниченка" і вважає притаманним письменникові "тяжіння до зображення драматичних, конфліктних ситуацій. Провідним мотиваційним чинником, який визначає характер міжособистісних конфронтацій, детермінує розгортання сюжету, постає бажання першості або прагнення до психологічної і (чи), як наслідок, фізичної переваги над супротивником" (Костенко, 2011, с. 140).

У літературознавстві творчість В. Винниченка, зокрема його драми "Брехня" (б.д.) і "Чорна пантера і Білий ведмідь" (б.д.), часто аналізується як художнє осмислення соціальних і класових конфліктів, що віддзеркалюють напруження між більшовицькими ідеалами та буржуазною мораллю. Ці п'єси, написані в період активної політичної діяльності Винниченка як лідера Української соціал-демократичної робітничої партії, інтерпретуються дослідниками як алегоричне вираження кризи буржуазного суспільства та передчуття революційних змін. У цьому контексті літературознавці, такі як Я. Бабченко (2012), О. Гермайзе (1927) пропонують ґрунтовні інтерпретації, акцентуючи на символізмі та психологічних конфліктах як засобах експлікації класової боротьби. Далі наводимо аналіз їхніх поглядів.

Я. Бабченко у своїй статті "Традиції символізму в драматургії В. Винниченка (на матеріалі п'єс "Чорна пантера і Білий ведмідь" та "Брехня")" (опубліковано в 2000-х роках у збірнику з української літератури) наголошує на символічному вимірі драм

В. Винниченка. Авторка зазначає: "У п'єсі «Брехня» Наталя Павлівна уособлює буржуазну мораль, яка через лицемірство придушує правду, асоційовану з революційним поривом. Брехня стає метафорою класового гноблення, що протистоїть пролетарській «правді»" (Бабченко, 2012, с. 164). Щодо "Чорної пантери і Білого ведмеда", Я. Бабченко інтерпретує центральний конфлікт як боротьбу між революційною пристрастю та буржуазним індивідуалізмом: "Образи «пантери» (Рита) та «ведмеда» (Корній) символізують протистояння між більшовицьким радикалізмом і буржуазною творчістю, де митець розривається між індивідуальним і колективним" (Бабченко, 2012, с. 164). Такий аналіз підкреслює модерністську природу п'єси, де психологічні конфлікти стають алегоріями ширшої соціальної боротьби.

О. Гермайзе (1927), радянський літературознавець, у передмові до "Вибраних творів" В. Винниченка (1927, Київ: Книгоспілка) акцентує на сатиричному викритті буржуазної моралі. О. Гермайзе пише: "«Брехня» Винниченка – це не лише психологічна драма, а й сатира на буржуазне суспільство, де брехня є інструментом збереження класового статус-кво, протилежного революційній правді, яку відстоюють більшовики" (Гермайзе, 1927, с. 12). Аналізуючи "Чорну пантеру і Білого ведмеда", О. Гермайзе зазначає: "Конфлікт між батьківськими почуттями Корнія та його творчою свободою відображає боротьбу пролетарського колективізму проти індивідуалістичного буржуазного мистецтва, що втрачає сенс перед революцією" (Гермайзе, 1927, с. 15). Інтерпретація радянського літературознавця відображає радянський літературознавчий дискурс 1920-х років, який прагнув інтегрувати В. Винниченка в соціалістичний канон, акцентуючи на класовій боротьбі.

У драматургії В. Винниченка соціальнокомунікативна функція спротиву проявляється як потужний інструмент критики соціально-політичних реалій початку ХХ століття, зокрема конфлікту між більшовицькими ідеалами й буржуазними цінностями. Для ілюстрації цієї функції ми склали порівняльну таблицю (див. табл. 1), яка аналізує два ключові твори: "Брехня" та "Чорна пантера і Білий ведмідь". Табл. 1 структурована за чотирма колонками: порядковий номер, назва твору, три-чотири

характеристики, що відображають специфіку спротиву, та ступінь його вираження у відсотках, оцінений на основі ступеня експлікації соціальної критики, психологічної глибини та комунікативного потенціалу. Згаданий аналіз базується на літературознавчих інтерпретаціях, таких як праці В. Гуменюка (2002а, 2002б, 2002в), Т. Гундорової (1995; 2000) та С. Михиди (2002, 2005), які підкреслюють роль Винниченка як митця, що через драматичні конфлікти комунікує ідеї опору ідеологічним домінантам епохи.

Таблиця 1

Порівняння ступеня вираженості соціальнокомунікативної функції спротиву більшовизму й буржуазії у двох драмах В. Винниченка ("Брехня" і "Чорна пантера і Білий ведмідь")

№ з/п	Назва твору	Характеристики	Ступінь вираження спротиву (%)
1	Брехня	• Алгоричне зображення брехні як буржуазної моралі, що придушує революційну правду. • Психологічні конфлікти героїв як метафора класової боротьби. • Критика лицемірства інтелігенції в контексті соціальних трансформацій. • Соціальний спротив через діалог про етичні дилеми та революційний порив	90
2	Чорна пантера і Білий ведмідь	• Символічне протистояння між більшовицьким радикалізмом (Пантера) та буржуазним індивідуалізмом (Ведмідь). • Конфлікт митця між творчістю та сімейними обов'язками як алегорія класової боротьби. • Психологічна глибина образів для викриття кризи буржуазного суспільства. • Соціальний спротив через осмислення революційних змін та індивідуальної свободи.	80
3	Середній показник (у %):	—	85

Перший твір, "Брехня", вирізняється алегоричним зображенням брехні як буржуазної моралі, що придушує революційну правду, психологічними конфліктами героїв як метафорою класової боротьби, критикою лицемірства інтелігенції в контексті соціальних трансформацій і соціальним спротивом через діалог про етичні дилеми й революційний порив. Зі ступенем вираження спротиву в 90 % драматичний текст "Брехні" демонструє найвищу інтенсивність опору, де В. Винниченко, на наш погляд, майстерно інтегрує психологічну глибину з політичною алегорією, безпосередньо протиставляючи буржуазне лицемірство більшовицькій "правді". Авторська позиція тут полягає в тому, що "Брехня" є вершиною соціальнокомунікативної функції в драматургії В. Винниченка, оскільки вона не лише викриває вади буржуазії, але й провокує аудиторію на активну рефлексію, подібно до європейського модернізму, як зазначає Т. Гундорова (2000). Згадана тенденція робить твір потужним засобом впливу на суспільну свідомість, особливо в контексті революційних подій, де спротив стає каталізатором для переосмислення моральних норм.

Другий твір, "Чорна пантера і Білий ведмідь", представлений символічним протистоянням між більшовицьким радикалізмом (Пантера) і буржуазним індивідуалізмом (Ведмідь), конфліктом митця між творчістю та сімейними обов'язками як алегорією класової боротьби, психологічною глибиною образів для викриття кризи буржуазного суспільства й соціальним спротивом через осмислення революційних змін та індивідуальної свободи. Ступінь вираження спротиву оцінений нами як 80 %, що вказує на високий, але не максимальний рівень радикальності, зумовлений балансом між індивідуальним і колективним вимірами конфлікту. З нашого погляду, твір "Чорна пантера і Білий ведмідь" ілюструє амбівалентність позиції В. Винниченка щодо більшовизму – як сили, що руйнує буржуазні ілюзії, але водночас загрожує індивідуальній свободі, – що робить його ключовим для розуміння еволюції авторського світогляду від підтримки до критики більшовиків, як це видно з його щоденників і брошури "Революція в небезпеці" (1920). Такий підхід посилює, як ми вважаємо, комунікативну роль

драматургії, перетворюючи її на діалог про національну ідентичність та моральні дилеми в епоху трансформацій. Загалом, аналіз таблиці свідчить про поступове наростання інтенсивності спротиву в драматургії В. Винниченка – від 80 % у творі "Чорна пантера і Білий ведмідь", де експлікується акцент на психологічній амбівалентності, до 90 % у "Брехні", із піком політичної алегорії. Середній ступінь вираження спротиву становить близько 85 %, що підкреслює послідовність В. Винниченка у використанні літератури як інструменту соціальної комунікації. На нашу думку, аналізовані твори не лише відображають конфлікт між більшовизмом і буржуазією очима письменника, але й виконують функцію культурного опору, сприяючи формуванню національної свідомості й етичної рефлексії в українському суспільстві. Ми впевнені, що подальші дослідження могли б розширити наш аналіз на інші п'єси, аби глибше розкрити динаміку спротиву в контексті історичних подій.

Дискусія і висновки

Результати нашого дослідження, зокрема аналіз соціальнокомунікативної функції спротиву в драматургії В. Винниченка через призму конфлікту між більшовизмом і буржуазією, набувають особливого значення в контексті бурхливих історичних подій початку XX століття в Україні, таких як Українська революція 1917–1921 років, формування Української Народної Республіки (УНР) і наступна більшовицька окупація. В. Винниченко як активний політичний діяч і голова Директорії УНР, безпосередньо переживав згадані процеси, що відображено в його творах, де спротив виступає не лише художнім прийомом, але й формою комунікації із суспільством про загрози імперського домінування. На нашу думку, таблиця порівняння ступеня вираження спротиву в п'єсах "Брехня" та "Чорна пантера і Білий ведмідь" ілюструє еволюцію авторського погляду: від критики буржуазної моралі до радикальної алегорії класової боротьби (90 % у "Брехні"), що резонує з переходом В. Винниченка від підтримки більшовиків до їхньої гострої критики, як це видно з його брошури "Революція в небезпеці!" (1920), де він викриває більшовизм як централізований

авторитаризм, що загрожує українській незалежності через русифікацію та ігнорування національних аспектів революції. Описані результати підкреслюють, як драматургія В. Винниченка стає дзеркалом політичних конфліктів, зокрема боротьби за національну ідентичність проти російського шовінізму, що, на нашу думку, пояснює амбівалентність його героїв як відображення реальних дилем української інтелігенції в період громадянської війни й інтервенцій.

Порівнюючи отримані нами результати із сучасними теоріями, варто відзначити, що соціальнокомунікативна функція спротиву в драматургії В. Винниченка узгоджується із соціологічними теоріями літератури, які, за твердженням дослідників на кшталт тих, хто вивчає зв'язок текстів із соціальними структурами (наприклад, у працях про марксизм, фемінізм та постколоніалізм), розглядають літературу як інструмент викриття класових, гендерних та колоніальних конфліктів. На нашу думку, це близьке до концепції літератури як "сайту для уявлення політики" (за теорією ролі літературної фікції в соціальних науках (Yazell, Petersen, Marx, & Fessenbecker, 2021), де твори В. Винниченка, подібно до сучасних наративів, формують спільні групові інтереси та створюють оповіді опору, що резонують із теоріями комунікації в новій медійній ері (Li, 2023), де література слугує мостом між індивідуальним досвідом і колективною свідомістю. Крім того, як зазначається в теоріях теоретизування комунікації (Krämer, 2024), Винниченкові методи спротиву через психологічні конфлікти героїв можна порівняти із сучасними стратегіями, де література не лише відображає суспільство, але й виступає як пересторога, подібно до функції літератури в соціальній епістемології (Dixon, 2025), де суб'єктна література сприяє науковому дискурсу про опір. Авторська позиція тут полягає в тому, що В. Винниченко випереджав свій час, інтегруючи елементи, які сьогодні трактуються як багаторівнева комунікація, що поєднує психічний і соціальний виміри, роблячи його драматургію актуальною для сучасних теорій, де література є активним агентом соціальних змін.

Наше дослідження має значення для розуміння літератури як потужного інструменту суспільної критики, оскільки воно демонструє, як драматургія В. Винниченка перетворює індивідуальні моральні дилеми на платформу для діалогу про ідеологічні виклики, сприяючи формуванню національної свідомості й етичної рефлексії. Вважаємо, що результати нашого дослідження підкреслюють роль літератури в деконструкції владних структур, подібно до того, як сучасні теорії позиціонують її як засіб викриття соціальних несправедливостей, роблячи твори В. Винниченка моделлю для аналізу, де спротив не є пасивним, а активним комунікативним актом. Такий акт впливає на суспільство, що відкриває перспективи для подальших студій, де література виступає каталізатором політичних трансформацій.

На основі аналізу драматургії Володимира Винниченка, зокрема п'єс "Брехня" та "Чорна пантера і Білий ведмідь", соціальнокомунікативна функція спротиву виступає як ключовий механізм критики соціально-політичних конфліктів початку ХХ століття, особливо між більшовицькими ідеалами й буржуазними цінностями. Ми підкреслюємо еволюцію цієї функції: від помірної сатири на економічну деградацію буржуазії до радикальної алегорії класової боротьби (90 % у "Брехні") та амбівалентного осмислення індивідуальної свободи в контексті революційних змін (80 % у "Чорній пантері і Білому ведмеді"). Середній ступінь вираження спротиву становить близько 85 %, що свідчить про послідовне використання літератури як інструменту соціальної комунікації. Драматургія В. Винниченка не лише відображає історичні події, такі як Українська революція 1917–1921 років та більшовицька окупація, але й слугує платформою для діалогу про національну ідентичність, моральні дилеми та опір імперському домінуванню. Герої творів, як носії соціальної напруги, транслують внутрішні конфлікти митця, перетворюючи їх на універсальну естетичну мову, що резонує з аудиторією та сприяє формуванню політичної свідомості. Зафіксована нами особливість узгоджується із сучасними теоріями літератури, де спротив стає

активним комунікативним актом, що деконструє владні структури та викриття соціальних несправедливостей.

Значення дослідження полягає в демонстрації ролі літератури як каталізатора суспільних трансформацій, особливо в українському контексті, де твори В. Винниченка сприяють етичній рефлексії та культурному опору ідеологічним викликам. Перспективи подальших досліджень включають розширення аналізу на інші п'єси для глибшого вивчення динаміки спротиву в історичному та сучасному літературознавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бабченко, Я. (2012). Традиції символізму в драматургії В. Винниченка (на матеріалі п'єс "Чорна пантера і Білий ведмідь" та "Брехня") [Текст]. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка: збірник наукових праць*. РВВ КДПУ ім В. Винниченка, Вип. 110 : *Художня література і кінематограф: проблеми інтерактивності*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 4-7 квітня 2012 р. (с. 163–165).

Винниченка В. (б.д.). Брехня. УкрЛіб. <https://uabook.com.ua/book/brehnya/> (Оригінал опубліковано 1910 року).

Винниченка, В. (б.д.). Чорна пантера і Білий ведмідь. УкрЛіб. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=428> (Оригінал опубліковано 1911 року).

Винниченко, В. (1920). *Револуція в небезпеці! (Лист закордонної групи УКП до комуністів і революційних соціалістів Європи та Америки)*. Друкарня Ігн. Штайнмана.

Гермайзе, О. (1927). *Рання творчість Винниченкова на тлі громадського життя*. Винниченко В. К. *Вибрані твори* (упоряд. Осип Гермайзе) (с. 5–18). Книгоспілка.

Гуменюк, В. І. (2002а). Драматургія Володимира Винниченка: проблеми поетики: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ.

Гуменюк, В. (2002б). П'єса В. Винниченка "Закон". *Дивослово*, (4), 6–8.

Гуменюк, В. (2002с). Європейська модерна драма як тло творчих пошуків В. Винниченка. *Всесвіт*, (1–2), 169–180.

Гуменюк, В. І. (2014). Драматизм ранньої повісті Володимира Винниченка "Краса і сила". *Культура народів Причорномор'я*, (275), 133–135. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/93263>

Гундорова, Т. (1995). Станіслав Пшибишевський і Володимир Винниченко: еротика модерного. *Journal of Ukraine Studies*, 20(1–2).

Гундорова, Т. (2000). Модернізм як еротика нового (В. Винниченко і С. Пшибишевський). *Слово і час*, (7), 17–25.

Єсипенко, Р. М. (2017). *Історія театру* : курс лекцій (с. 96). НАКККиМ.

Жулинський, М. (1991а). Його пером водила сама історія: Історичні передумови появи драми "Між двох сил" В. Винниченка. *Вітчизна*, (2), 59–64.

Жулинський, М. (1991б). "Яке велике щастя я мала...": Радощі і печалі Розалії Винниченко. *Україна*, (10), 15–17.

Костенко О. (2011). Герой-невротик у художньому світі В. Винниченка (експресивний тип модерного персонажа). *Винниченкознавчі зошити*. Вип. 4 / (відп. ред. Н. І. Михальчук, В. П. Хархун) (с. 140). Видавництво НДУ ім. М. Гоголя.

Михида, С. (2005). Особистість В. Винниченка у світлі психопоетики (теоретичний аспект). *Наукові записки: Серія: Філологічні науки*, (62), 49–57. РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка.

Михида, С. П. (2002). *Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка*. Центрально-Українське видавництво.

Сорока, М. В. (2017). Еволюція сценічної майстерності в драматургічно-театральній діяльності В. К. Винниченка. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*, (24), 252–256. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrkm_2017_24_44

Dixon, D. (2025). Towards informational social epistemology. *Information Research an International Electronic Journal*, 30(CoLIS), 303–315. <https://doi.org/10.47989/ir30CoLIS52240>

Krämer, B. (2024). Theorizing communication. The production of theory in communication journals. *Annals of the International Communication Association*, 48(4), 266–284. <https://doi.org/10.1080/23808985.2024.2338826>

Li, B. (2023). Emerging Media: Opening a New Era in Future Communication. *Emerging Media*, 1(1), 5–8. <https://doi.org/10.1177/27523543231205343>

Yazell, B., Petersen, K., Marx, P., & Fessenbecker, P. (2021). The role of literary fiction in facilitating social science research. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), Article 261. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00939-y>

REFERENCES

Babchenko, Ya. (2012). Traditions of symbolism in the dramaturgy of V. Vynnychenko (based on the plays "Black Panther and the White Bear" and "Lie") [Text]. *Scientific notes of the Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University: collection of scientific papers. RVV KDPU named after V. Vynnychenko*, Vol. 110: Fiction and cinema: problems of interactivity: Materials of the All-Ukrainian scientific conference of April 4–7, 2012 (pp. 163–165) [in Ukrainian].

Dixon, D. (2025). Towards informational social epistemology. *Information Research an International Electronic Journal*, 30(CoLIS), 303–315. <https://doi.org/10.47989/ir30CoLIS52240>

Germaize, O. (1927). Early works of Vynnychenkov against the background of public life. Vynnychenko V. K. *Selected works* (compiled by Osyp Germaize) (pp. 5–18). Book Society [in Ukrainian].

Gumenyuk, V. I. (2002a). Dramaturgy of Volodymyr Vynnychenko: problems of poetics: author's abstract. dissertation ... doctor of philological sciences: 10.01.01. Kyiv [in Ukrainian].

Gumenyuk, V. (2002b). V. Vynnychenko's play "The Law". *Dyvoslovo*, (4), 6–8 [in Ukrainian].

Gumenyuk, V. (2002c). European modern drama as a background to V. Vynnychenko's creative searches. *Universe*, (1–2), 169–180 [in Ukrainian].

Gumenyuk, V. I. (2014). Dramatism of Volodymyr Vynnychenko's early story "Beauty and Power". *Culture of the Black Sea Peoples*, (275), 133–135 [in Ukrainian]. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/93263>

Gundorova, T. (1995). Stanislav Przybyshevsky and Volodymyr Vynnychenko: eroticism of the modern. *Journal of Ukraine Studies*, 20(1–2) [in Ukrainian].

Gundorova, T. (2000). Modernism as eroticism of the new (V. Vynnychenko and S. Przybyshevsky). *Word and Time*, (7), 17–25 [in Ukrainian].

Kostenko O. (2011). The neurotic hero in the artistic world of V. Vynnychenko (an expressive type of a modern character). *Vynnychenkoznnavchi zoshyti. Vol. 4* / (ed. by N. I. Mykhalchuk, V. P. Kharkhun) (p. 140). Publishing house of the National University named after M. Gogol [in Ukrainian].

Krämer, B. (2024). Theorizing communication. The production of theory in communication journals. *Annals of the International Communication Association*, 48(4), 266–284. <https://doi.org/10.1080/23808985.2024.2338826>

Li, B. (2023). Emerging Media: Opening a New Era in Future Communication. *Emerging Media*, 1(1), 5–8. <https://doi.org/10.1177/27523543231205343>

Mykhida, S. (2005). The personality of V. Vynnychenko in the light of psychopoetics (theoretical aspect). *Scientific notes: Series: Philological sciences*, (62), 49–57. V. Vynnychenko Research Center of the Kyiv Polytechnic University [in Ukrainian].

Mykhyda, S. P. (2002). *In the footsteps of his experiments: semantic dominants and poetics of conflict in the dramaturgy of Volodymyr Vynnychenko*. Central Ukrainian Publishing House [in Ukrainian].

Soroka, M. V. (2017). Evolution of stage mastery in the dramatic and theatrical activities of V. K. Vynnychenko. *Ukrainian culture: past, present, ways of development. Art Studies*, (24), 252–256 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrkm_2017_24_44

Vynnychenko V. (n.d.). *Lie*. UkrLib [in Ukrainian]. <https://uabook.com.ua/book/brehnya/> (Originally published in 1910)

Vynnychenko, V. (1920). *Revolution in danger! (Letter from the foreign group of the Ukrainian Communist Party to the communists and revolutionary socialists of Europe and America)*. Ign. Shteinman Printing House [in Ukrainian].

Vynnychenko, V. (n.d.). *Black Panther and the White Bear*. UkrLib [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=428> (Originally published in 1911)

Yazell, B., Petersen, K., Marx, P., & Fessenbecker, P. (2021). The role of literary fiction in facilitating social science research. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), Article 261. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00939-y>

Yesypenko, R. M. (2017). *History of theater: a course of lectures* (p. 96). NAKKKiM [in Ukrainian].

Zhulynsky, M. (1991a). His pen was guided by history itself: Historical prerequisites for the emergence of the drama "Between Two Forces" by V. Vynnychenko. *Vitchyzna*, (2), 59–64 [in Ukrainian].

Zhulynsky, M. (1991b). "What great happiness I had...": Joys and sorrows of Rozalia Vynnychenko. *Ukraine*, (10), 15–17 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 08.12.25

Прорецензовано / Revised: 09.12.25

Схвалено до друку / Accepted: 22.12.25

Oleksandr KHOLOD, DSc (Philol.), Assoc. Prof., Prof.

ORCID ID: 0000-0002-6851-0176

e-mail: akholod@ukr.net

Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine,

Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Sciences of the
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

SOCIAL AND COMMUNICATIVE ROLE OF RESISTANCE IN VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S DRAMATOGRAPHY (Bolshevism and the Bourgeoisie Through the Writer's Perspective)

Background. *The study is dedicated to the analysis of the social-communicative function of resistance in the dramaturgy of V. Vynnychenko, particularly through the prism of depicting the conflict between Bolshevism and the bourgeoisie at the beginning of the 20th century. The problem lies in studying resistance not only as an artistic device, but as an active communicative mechanism that ensures the author's dialogue with the audience, forms national identity, and criticizes the ideological dominants of the era. The relevance of the topic is due to the contemporary rethinking of the role of literature as a tool of social criticism and cultural resistance, especially in the context of the historical events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and the subsequent Bolshevik occupation.*

Methods. *Using methods of descriptive analysis of dramatic works and classification of types of resistance by degree of explication, we investigate the evolution of V. Vynnychenko's authorial position – from criticism of bourgeois morality to an ambivalent attitude towards Bolshevism, which is reflected in his political activity and journalism ("Revolution in Danger!", 1920).*

Results. *The main attention is paid to three plays: "The Lie", and "The Black Panther and the White Bear". Using a comparative table, the degree of expression of the social-communicative function of resistance is established: 90 % ("The Lie" – allegory of class struggle, peak of political radicalism) and 80 % ("The Black Panther and the White Bear" – ambivalence of individual and collective). The average indicator – about 85 % – indicates the consistent use of dramaturgy as a means of social communication.*

The results are consistent with the works of V. Humeniuk, T. Hundorova, S. Mykhyda, M. Soroka and others, who emphasize the psychological depth of intellectual heroes, their internal struggle, and function as carriers of social tension. Vynnychenko's dramaturgy appears as a psycho-autobiographical code that transforms the artist's personal conflicts into a universal aesthetic language of protest.

Conclusions. *The social-communicative function of resistance in V. Vynnychenko's dramaturgy is a key mechanism for criticizing Bolshevism and the bourgeoisie, a platform for dialogue on national identity, moral dilemmas, and resistance to imperialism. The works retain relevance as a model of literature-catalyst for social transformations and can be the basis for further studies of the author's other plays.*

Keywords: *Volodymyr Vynnychenko, dramaturgy, social-communicative function, resistance, Bolshevism, bourgeoisie, national identity, modernism, conflict, Ukrainian Revolution.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.